

hozott főtémák építésében is követhetem őt? Csempésszem ide legkedvesebb rögeszméimet, „fedezem fel” a könyvében ezeket, ahogyan ő teszi a Babits-életmű ürügyén? Mert tanulmányának még az utolsó, zárójeles (!) félmondata is önidézet: „hiszen hajózni szükséges”. A latin szállóige (navigare necesse est) a tenger ősi nagy erejű, természetes hullámzásával bukkan fel újra Nemes Nagy Ágnesnél; a megszállottak lendületével emlékeztet, s mert ott a zárójel, hát kételkedőn, öngyötrőn és önironikusan is hangzik az egész: korszerű profétaszavakká lényegül. Mint ahogyan — legalábbis számomra — igehirdetés az a néhány mondat is, amelyben Babits „aszkezisét”, erkölcsi fegyelmének természetét, „felfelé irányultságát” jellemzi. Végső soron azt a tartást, amelyet egy totális világnézettel már nem rendelkező kor reprezentatív költője megmutathat: „az örömök *hierarchiájának* felfedezése” ez. Belső rend, öntörvényű, egyszeri, széljegyzetként akár rá is írhatnánk: házi használatra — és mégis világnagy lehet.

*

Nagyon fiatalon olvastam az Illyés szerkesztette Babits Emlékkönyvet, amely a költő halálának évében jelent meg. Annyi idő után arra emlékeztem, hogy a friss gyász fogja össze a kötetet, s hogy a gyászban iszonyú rémület van, de — bizonyára igazságtalanul — Hunyady Sándor rövid, alig egyoldalas írása maradt meg bennem a legelevenebbnek. Lappangó mesterhiányom okozta vajon, hogy mondatait épségben őriztem, hogy időközben is oly sokszor eldűnnyögtem? A kényszerűen-dacosan mindhalálig „törvénytelen”, sóvárgó és azért el-elolcsósodó Hunyady, a könnyen barátkozó bohém és a senkihez sem tartozó alkotó Babits temetéséről ír — és kihívóan, már-már frivol módon, megdöbbenve ébred rá, hogy jól érzi magát. Erre emlékeztem: az ő borzongására meg a magaméra, hogy Babits temetésén jól érezhette magát, és a kétségbeesett melegségvágyra: „mert mindenkit szerettem, aki a temetőben összegyűlt”. Nem tudom, Nemes Nagy Ágnes ott volt-e azon a temetésen — mindegy. „Matrózblúzos hűségesküjét” a sohasem látott Babits kezébe tette, s jól ismeri, megtapasztalta a Hunyady-féle ámulatot: „Mi mindent tud tenni egy nagy szellem!... Vonzása összegyűjti azokat, akik szeretik egymást.” S ha maga részese lehetett ennek a csodának, talán érti a nélkülözéstől nyugós szertelenséget is.

LEVENDEL JÚLIA

Pusztaszeri László: Görgey Artúr a szabadságharcban

Tudományos monográfia több mint fél évszázada nem foglalkozott Görgeyvel. Szaporodó forráskiadások és 1848—49-es feldolgozások révén szakmai értelemben fokozatosan érlelődött annak lehetősége, aminek szükségességét vitatni sem lehet: készüljön összefoglaló pályakép Görgey szabadságharcbeli működéséről. A szélesebb közvélemény érdeklődését eddig többnyire a szépirodalmi feldolgozások próbálták kielégíteni, szakmai szempontból — enyhén szólva — kifogásolható módon. Az előbb említettek mellett az olvasóközönség ízlésének átalakulása, a dokumentatív, értekező műfajok térhódítása és a Gör-

geyvel kapcsolatos érzelmi-indulati elfogultságok érzékelhető csökkenése teszi érthetővé, hogy ezúttal terjedelmes, nagyközönségnek szánt történettudományi munka foglalja össze Görgey 1848—49-es működését.

Pusztaszeri László főként az egykorú forrásokra és a szereplők emlékirataira támaszkodva végzi alapos elemző-rekonstruáló munkáját. A történész a forrásokat szakavatott elemzőként, kritikailag kezeli és mérlegeli. Eredményei bemutatásakor, mint történétíró, még nincs a mesterség eszközeinek teljes birtokában. Részletesen cáfol szóra kevésbé érdemes későbbi konstrukciókat, más-
kor forrásait egymás után vonultatja fel, így olykor megbontja az időrendet, ismétlésekbe bocsátkozik, és az újratárgyalások során értékelése — az olvasó számára — bizonytalanná válik, s előadását itt-ott terjengőssé teszi.

A források közül Görgey Artúr emlékiratai és a hadvezér testvére, Görgey István könyvei iránt van a legnagyobb bizalommal. Olykor még a saját maga által felvonultatott egykorú források ellenében is főként az ő emlékezéseikben, önigazoló vallomásaiban találja meg a történelmi magyarázatot. Görgey-párti tehát, legalábbis annyiban, hogy túlnyomórészt elfogadja Görgey későbbi *értelmezéseit* saját tettei felett. Görgey *értékeléseivel* azonban már korántsem azonosul minden esetben. Hősétől bizonyosfokú távolságot teremt, és kritikával figyelni működését. A *történelmi szereplő* pályáját Pusztaszeri László a szakszerű vizsgálódás szempontjai szerint igyekszik rekonstruálni, míg a konkrét *személyiség* részint a háttérben marad, részint a tábornok saját magáról kialakított képét, a következetes, józan, higgadt férfiú portréját hagyományozza tovább. Ez az egyoldalúság azonban néhol meghatározó módon befolyásolja a történelmi rekonstrukciót is.

Görgey karrierje Pusztaszeri előadásában a katonatehetség forradalmi időkből nagyon is magától értetődő felemelkedésével azonos: a megnyílt lehetőségek között ember és szerep egymásra talál. Pedig a felemelkedésnek konkrét politikai és személyi háttere van! Politikai annyiban, hogy — ezekről a könyvben nem esik szó — Görgey a kezdetekben a baloldallal keres és tart kapcsolatot. Az ő lapjukba írogat cikket. Madarász László már október elején benne látja a leendő fővezért. Még Zichy Ödön kivégeztetése sem olyan magától értetődő és mellékes epizód, mint ahogy tárgyaltatik. Nem kétséges: Zichy Ödön hazaáruló volt. Ám Görgey teljhatalma csak a Csepel-szigetre, rögtöníélő bíraskodási jogköre csak az ottani tisztviselőkre terjedt ki, Zichyt pedig Fehér megyében, Soponyánál fogták el, onnan hozták Adonyba. Görgey emlékiratai szerint azért hozatta át Csepel szigetére, mert amott népítélet fenyegetett — ennek azonban más forrásból nincs nyoma, s a bíróság illetékesége ez esetben is vitatható.

A Duna partját 1848 szeptemberében vigyázó honvéd őrnagy roppant becsúgyát jelzik a képviselőházhoz küldött jelentései, melyek némelyike egy feljelentéssel is felér. Mekkora az elkeseredése, amikor egyetlen nap után át kell adnia egy nagyobb alakulat parancsnokságát! Ambícióit ekkor csak a forradalom radikalizálódása révén reméli kielégíthetni. Korántsem igaz, hogy „kezdettől fogva nem fűzött túlzott reményeket a népfelkeléshez... a népfelkelést mint tömeget mindig mellőzte, és harcba vetését ellenezte”, miként Pusztaszeri állítja. A józannak vélt Görgey ekkor így utasít: „mondjuk el a szegény félrevezetett népnek, hogy mi ezen hitesszegett gonosz Jellachich párt törekvéseinek végcélja: ne mondjunk el többet az igaznál, de mondjunk el mindent a mi igaz! A szent igazság hatása ellentállhatatlan! És Magyarország népe el fogja ismerni jó tiszta szándékunkat és ráismérend hunczut csábítóira és felébredend gyötrő álmaiból bosszút álland ezeken, véres bosszút! ... iparkodjék

ön a még kevesebb lelkesedéssel bíró polgártársainkat minden módon felbuzdítani, és a felbuzdultakat mindjárt magával vinni. Így ereje nőttön növend és ez az a mi által győznünk kell okvetlen." Később változott csak véleménye, a háború valóságos dimenzióinak kibontakozása által nagyon is indokoltan. Az impulzív lendület, a pátosz belőle sem hiányzott — a személyiség összetettségét éppen az sejteti, hogy később — már formálva image-át — mennyire el tudta mindezt rejtteni!

Pusztaszeri László nagy hangsúlyt helyez a hadtörténeti összefüggések megvilágítására. A vaskos monográfia fejezet- és alcímei szerint csaknem kizárólag e kérdésekkel, s csak az ezek által közvetve érintett politikai vonatkozásokkal („Bécs vagy Buda?" stb.) foglalkozik. Valójában műve mintegy harmadrésze — legizgalmasabb és legvitathatóbb része — Görgey politikai elképzeléseit próbálja rekonstruálni. A középpontban Görgeynek a Függetlenségi Nyilatkozatról adott értékelése áll.

E kérdés megvilágításához Pusztaszeri sorra veszi a forrásokat: Klapka szerint Görgey sohasem bírálta a Nyilatkozatot, Vukovics szerint is csak egy-két győztes csatát tartott volna még szükségesnek, s maga Görgey egy nyilatkozattal április végén hitet tett mellette: „...ez európai harc leend: a természet adta legszentebb népjog harca a bitor zsarnokság ellen. S győzni fog a nép, győzni fog mindenütt... a nemzetet... rabbá tenni többé nem lehet" stb.

Mindezt azonban Pusztaszeri — megint csak Görgey emlékirataira hagyatkozva — akként értékeli, hogy a tábornok csak színleg fogadta el a kialakult helyzetet, részint azért, mert egyelőre nem tudott ellene tenni, részint azért, mert csak ekként tarthatta együtt a hadsereget, állíthatta meg annak politikai széttagolódását. Görgey eszerint töretlenül az egész szabadságharc alatt mindvégig egyezkedést akart. És amint tehetette (júniustól lesznek erre — vitatható — források), megpróbálta a trónfosztást semmissé tenni. Ha így volt, megválaszolatlan az a kérdés, hogy elégséges-e ez a lépés az egyezkedéshez? Az 1849 márciusi államjogi helyzet szerint a király V. Ferdinánd — egy komoly egyezkedési ajánlathoz viszont Ferenc József elismertetése szükségeltetnék és így tovább. Görgey júniusi és későbbi véleménye azonban nem perdöntő az áprilisi időszakra. Színelő fogadta csak el Görgey a Függetlenségi Nyilatkozatot? (S ekkor igen ügyesen színlelhetett, mert „leleplezésére" nincs egykorú forrás!) Pusztaszeri ebben a fontos kérdésben hitelt ad az amlékiratírónak. Ebben az összefüggésben elkerülte figyelmét, hogy az a Görgey, aki április 7-én Gödöllőn részletes információkat kapott Kossuthtól, ezt követően (de még a trónfosztást megelőzően) Léván egy kiáltványban nyilvánosságra hozta, hogy egy kivégzett magyar hadifogolyért „három osztrák fej esik", az ellenség soraiból foglyul esett magyarokat kivégzik, végül: „Magyarország készen áll élethalálrai harcra, mert a nép hosszú túséréből kifogyott, mellyel eddig elnyomói iránt viseltett." Mi más ez, mint az esedékes Függetlenségi Nyilatkozat túlzott következetességű (egyébként végre nem hajtott) lefordítása a hadjárat nyelvére? És mi „kényszeríthette" ennek kiadására Görgeyt? Hiszen így ő és a hadsereg ugyanolyan messzire került egy esetleges alkudozás megkezdésétől, mint a polgári vezetés! A magyarázat csak az lehet, hogy a teljes győzelemre ekkor (az orosz intervenció valóságos dimenzióinak kibontakozása előtt) komoly esélyt látott. Miért fogadta volna el az állítólag megegyezésre törekvő Görgey a hadügyminiszteri állást? Hiszen ezáltal az ellenfél előtt is azonosul a trónfosztással! Mint miniszternek, esküt kellett tennie a Függetlenségi Nyilatkozatra. Görgey azon május 13-i levelén már Pusztaszeri is elcsodálkozik, amely szerint Hentzi pesti ágyúzásában „én részemről az egész tüneményben az ausztriai dynastia

halálpompájára gyűjtött fáklyáknak lobogását láttam, mert akiben e hazában még egy szikrája volt a kegyeletnek a hitszegett dynastia iránt, azt a tegnapi tett örökre kiirtotta". (A levelet egykorúan közzétették a *Közlönyben*.)

Mit akart hát Görgey valójában? A könyv álláspontja szerint a szabadságharc során mindvégig valaminő kompromisszumot. „A fegyverrel kikényszerített és a birodalom keretei között megvalósult kiegyezésnek lehetett némi *realitása*.” (342—343.), s ezt megismétli egy 1849 júniusi helyzetelemzésben: „A politikai irányvonal megváltoztatásával és a hadsereg fegyvereinek erejével próbálta a legjobb politikai feltételeket kikényszeríteni ahhoz a még lehetséges egyetlen *realitáshoz*, hogy az 1848-as „alkotmányos” állapotot kell egészen vagy akár részleteiben átmenteni.” (422—423.) Néhány lappal később — önmagának mondva ellent — megállapítja: „Nem akarta végképp lezárni a kiegyezési tárgyalások lehetőségét. Ez a várakozás június elején már teljes mértékben *irreális volt*.” (439.)

Ezt akarta-e, s reális vagy irreális volt-e törekvése? Az első kérdésre a magunk részéről azt válaszoljuk, hogy véleménye az első időszakban kialakulatlan volt, majd a hadi- és politikai események függvényében folytonosan *változott*. (Ezt korántsem kritikail jelleggel, hanem magától értetődőként véljük így.) 1849 áprilisában-májusában a jelek szerint elképzelhetőnek tartotta az állami önállóság biztosítását — persze a belpolitikát egy látszat parlamentet meghagyó bonapartista diktatúra irányában fejlesztette volna tovább. A Függetlenségi Nyilatkozat által teremtettt alkotmányos vákuum ezt elméletileg nem zárta ki, bázisa is lett volna a demokratizmustól visszarettenő mérsékelt liberálisokban. Kossuth személye azonban ezt a megoldást lehetetlenné tette. A cári hadsereg inváziója után viszont egy esetleges kompromisszum irreális ábrándja és a teljes kiábrándultság között ingadozott. Tehát amíg 1849 áprilisában és májusában hatalmi vetélkedés, előtte és utána politikai ellentét fordítja szembe Kossuthtal.

Pusztaszeri könyvében viszont, mint idéztük, Görgey következetesen ugyanazt akarja: fő célja a megegyezés a Habsburg-hatalommal. A tábornok valóságos és ellentmondásos politikai mozgása ebből következően esetlegesnek, taktikai jellegűnek deklaráltatik. A hadsereg tisztikarát kívánja megnyerni, a fegyelmet szeretné szilárdítani, a kormány bizalmát óhajtja megnyerni és így tovább. Ehhez képest a Görgeyt környező világ — éppen azért, mivel a maga valós ellentmondásosságában jelenhet meg, sőt Görgey méltatásához így is kell megjelennie — bizonyos mértékig lefokozódik. Az egyetlen kivétel a „békepárt”. Róluk megállapítja ugyan, hogy nem volt kialakult politikai álláspontjuk (423.), de mivel Görgeyhez közel álltak, azért megkapják „a nemzeti célokért fellépő, mérsékelt vagy inkább reálpolitikus csoport” minősítést is (538.). Kétségtelen, hogy a munka nem a Kossuth—Görgey ellentét mítikus tengelye köré csavarja a szabadságharc történetét. Kettejük ellentéteit és feszültségeit elfogultságoktól mentesen a maguk konkrét összefüggéseiben igyekeznek értelmezni. Ugyanakkor annak valószínűsítésén buzgólkodik, hogy Kossuth volt az, aki nem nőtt fel feladatához. Vegyünk szemügyre egy szövegrészt: Kossuth egy 1849. május 8-i levelében azt szorgalmazza, hogy Buda visszafoglalása után a sereg ne támadjon Bécs felé, hanem Győr körül operáljon, „tehát reálisan méri fel, hogy a helyzet nem alkalmas a hadműveleteknek Bécs és az örökös tartományok felé történő kiszélesítésére. Nem így azonban az úgynevezett »viddini levélben«, ahol már figyelmen kívül hagyja ezt a józan mérlegelésen alapuló javaslatát, és azt kéri számon Görgeytől, hogy ha

Komárom után az ellenséget erőteljesen üldözi, »Bécs akkor érett gyümölcs gyanánt, kardcsapás nélkül esett volna kezébe, s Olmützből az uralkodóháznak távozni kellett volna«. A két dokumentum jellegzetesen példázta, hogy Kossuth milyen könnyen hagyta figyelmen kívül a tényeket és saját nyilatkozatait valamely politikai cél vagy ötlet kedvéért.” (362.) Ellenvetéseink: 1. egy „jellegzetes példából”, amelyet több nem követ, a történésznek nem lehet ilyen következtetést levonnia. 2. a nézetek változtatása nem bűn és nem a tények figyelmen kívül hagyása. 3. végül pedig: ez a két hivatkozás *nem* ugyanarra a helyzetre vonatkozik. Az első Buda ostroma közben, az ebből fakadó késést már felismerve elemez, a másik visszatekintve arra utal, hogy Komárom felmentése után hozzá sem kellett volna kezdeni Buda ostromához, s így még lett volna esély az előnyomulásra. Az idézet „jellegzetesen példázta, hogy a szerző milyen könnyen...” stb. (Természetesen egy másik kérdés, hogy a két kossuthi helyzetelemzés a maga összefüggéseiben egyenként is megállhatja-e a helyét?)

Eppen a forradalom és szabadságharc egésze az, amelyről a szerzőnek nincs új mondanivalója, sőt régi értékeléshez nyúl vissza, amikor arról ír, hogy „a forradalom széles népi háttere, erőtartaléka a liberális középnemesi vezető réteg megtorpanása, következtelensége miatt leszűkül” (681.). A nép erős és romlatlan, a vezető réteg gyarló... Így lett volna? Aligha.

A források kezelése terén módszertaninak, illetve értékválasztásból fakadónak tűnő egyoldalúsága, az tudniillik, hogy egyetlen forrásnak, Görgey enyhén szólva torzító emlékiratainak szavaz bizalmat, összefüggésben állhat azzal, hogy az egész szabadságharcról nincs a szerzőnek árnyalt, alapos (és esetleg önálló) véleménye. Az egészben való eligazodás bizonytalanságai vezetnek újra és újra oda, hogy Görgey odanyújtott kezét fogja meg: „a megoldást maga Görgey Artúr bocsátja ezúttal is rendelkezésünkre, amikor nagyon világosan kifejti, hogy...” (342.). Ha Kossuth felkeresi ekkor és ekkor Görgeyt vagy legalább taktikusabb irányában, a hadvezér nem lesz olyan engedetlen, rábírható az egyetértésre — olvashatjuk többször is. Bem, Dembinski és a többiek monográfusa majd sorra ugyanezt kérheti számon az elnöktől? — Ha Kossuth képes lett volna eljutni mindenhová... A Kossuth-kritikának szánt megjegyzés így a visszájára, Kossuth-kultuszba fordul.

Az árnyalt Görgey-kép mögött így mosódik el az a küzdelem, amelynek részese a hadvezér. Felcserelődik a reális és az irreális amúgy is doktrinér ellentétpárja, bizonytalanná válik az értékelés, látszattá fokozódik le a valószínűség.

Hangsúlyoznunk kell: a Görgey-pályakép megrajzolása rendkívül nehéz, buktatókkal teli történetírói feladat. Pusztaszeri László könyve nem teljes siker, de siker. Történetkutató érezteti itt kutatói szenvedélyét, bizonyítja forrásfeldolgozó képességét, és — hangsúlyoznunk kell — a hadtörténeti, hadszervezési és politikatörténeti elemzésben egyaránt megmutatkozó jártasságát. (Magvető.)

GERGELY ANDRÁS